

1278/13, 1281/22, 1308/20, 1354/11, 1360/1, 10, 12, 1364/16, 1376/7, 8 numb-
rid õigesti toonud R. Vogelsang, nr.
1237/15, 1278/13, 1364/16, 1365/16 aga
E. Siimo. Samuti on vahetevahel aetud
segi rahaühikud, eriti veeringud ja killin-
gud, kuna need on originaalis tavaliselt
esitatud ühetähelise lühendina (vastavalt
f. ja s., tollases kirjaviisis väga sarnased
tähed) ja erinevate käekirjade puhul võib
lugemisel hõlpsasti eksida.

Lahknevusi dateeringuis on võrdlemisi
vähe, mõlemad publitseerijad on võtnud
ümberarvestuste aluseks G. Grotefendi käsi-
raamatu. Vajeldavuste puhul peaks pöör-
duma originaali poole. Üllataval kombel
on nii R. Vogelsangil kui E. Siimol jää-
nud kahe silma vahele mitmed sissekan-
ded tervikuna (näiteks aastaist 1463—
1469 Vogelsangil nr. 1275/1, 1321/4,
1331/6, 1370/7; Siimol nr. 1218/13, 21,
1233/4, 1254/19, 1264/9, 1366/18; nr.
1255/26 all aga on ühel üks, teisel teine
sissekanne; sellest järeldub, et kumbki on
sel kohal ühe sissekande vahele jätnud).
Kõik need lahknevused ja eksitused sun-
nivad arveraamatute detailtõtluse puhul

kahtlema publikatsioonide usaldusväärsuses
ning otsima lahendust originaalist. Kuid
teistel eesmärkidel kasutamise korral tuleb
arveraamatute publikatsioonide andmed,
eriti R. Vogelsangi omad, tunnistada uuri-
misvajadusi rahuldavaiks.

Lõpuks avaldatagu tänu ja imetlust
Reinhard Vogelsangile, kes võttis ette ja
viis edukalt lõpule niivõrd vaevarikka ja
palju aastaid nõudnud töö. Väärib tähele-
panu, et R. Vogelsangi kui Bielefeldi uurija
ja arhivisti huvi Tallinna keskaja ajaloo
vastu ei ole seletatav kodu-uurimusliku või
patriootilise huviga. Suuremal või vähemal
määral on see, nagu ka fakt, et arve-
raamatud üllitati Hansa Ajaloo Seltsi toi-
metatavas sarjas «Hansa ajaloo allikad
ja käsitlused» (kusjuures nad on viimase
kaheksa aasta jooksul ilmunud 15 köitest
kõige mahukamad), Tallinna arveraamatute
ja üldse Tallinna ajaloo vastu tuntava
huvi indikaatoriks Hansa alal ning näitab
nende kohta teistest paikadest pärinevate
analoogsete allikate hulgas. Ühtlasi kohus-
tab see kohapealseid teadlasi tõhustama
tööd oma kodulinna ajaloo uurimisel ja
keskaegsete allikate publitseerimisel.

Lilian JATRUSEVA

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1985.3.07>

UURIMUS SIBERI SOOMLASTEST

Alpo Juntunen. Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonoomian aikana ja karkotetut Siperiassa. — Siirtolaisuustutkimuksia A 10. Turku—Helsinki, 1983. 210 s.

Turu ülikoolis käib kolmandat aastaküm-
met laiaulatuslik uurimistöö soome välja-
rändajaist eri maades. Professor V. Ni-
temaa algatus on head vilja kandnud:
uurimusi on ilmunud Rootsi, USA,
Kanada ja Austraalia soomlastest ning
välissoomlaste kohta üldisemaltki, nende
saavutustest ning probleemidest. Alpo
Juntuse doktoritöö Siberi soomlastest on
migratsiooniuurimuste A-sarjas juba küm-
nes monograafia, ühtlasi esimene, mis
käsitleb soomlasi kodumaast idamal.

Päris tundmatu maa pole Siber meil-
legi. Akadeemik V. Maamäega eesotsas
on meie ajaloolastel juba välja kujunenud
uurimissuund, mis vaatleb eesti asundusi
Venemaal (sealhulgas Siberis) ning Kau-
kaasias. Materjali kogumise ja publitseer-

rimisega on alustanud ka lingvistid ning
etnograafid. Kuid oma töö seest on kasu-
lik märgata ka teiste tehtut, hinnata
nende seis, võrrelda tulemusi ja proble-
eme. Eesti ja soome asundused on Sibe-
ris enamasti ligistikku paiknenud, sest
usk oli sama, keeled lähedased ning sar-
nased olid elusaatusedki. Seetõttu on
A. Juntuse sisutihe monograafia väga
teretulnud teos, toetav ja täiendav kõr-
vutusmaterjal, mille lähem tutvustamine
meil on niihästi vajadus kui meeldiv
kohustus.

Siberil on kaua olnud kuri kuulsus,
ta on olnud küüditamise sünonüüm
(meenutuseks näiteks E. Vilde «Kül-
male maale»). Seetõttu oli ka Soomest
väljasaadetuile vähe tähelepanu osutatud,

kuni 1972. aastal asus A. Juntunen selitama väljasaatmise olemust, ulatust ning tähendust, ühtlasi hajutama eelarvamusi ja käibeoletusi. Laialdane sõotis ainevaldkond kätkes kuritegevust ja seadusandlust, «kuritööd ja karistust», mille üks lahendusi leiti Siberisse väljasaatmises Soome võimude ettepanekul ja kaasabil. Väljasaatmist analüüsid keskendus autor kahele probleemiringile: 1) Mida taotleti süüaluste Siberi saatmisega? Kas võetud meetmed õigustasid lootusi? 2) Kuidas toimis Vene karistussüsteem kohaldatuna soomlastele?

Väljasaatmise juriidilise külje ja organisatoorse korralduse käsitlemisel on autori lähtekoht eelkõige õigusajalooline. Kuid uurimuse haare on laiem, hõlmates ühtlasi osa Soome-Vene suhete ajalugu (aastad 1809—1917). Vaatlusele on võetud soomlaste kohanemine Siberi oludes, asunduste kujunemine ja uusasukate tähendus Siberile, on jälgitud, kuidas kajastus väljasaatmine Soome ja Venemaa suhetes. Teose kasutajaskonda avardab see aga oluliselt, sest peale õigusloolaste leiavad siit uudset informatsiooni just ajaloolased, etnograafid ja isegi filoloogid.

Teosega süvitsi tutvumisel äratav aukartust tehtud töö maht ning saavutatud teaberikkus. Pettub see, kes asub otsima kõditavaid õuduslugusid ahelakõlina-bestselleri laadis, kuid huvilist paeluvad peagi autori asjalik käsitlusviis, objektiivsustaotlus ja töö loogiline ülesehitus. A. Juntunen on läbi töötanud Soome 19. sajandi riigipäevade ja senati protokollid, eri komiteede ja komisjonide esildised, asjaomaste ametnike kirjavahtuse ning neis vaatlustes toetunud Soome ja Venemaa koodeksiparagrahvidele. Arhiividest on kogutud andmed iga teadaoleva Siberiga karistatu kohta ning igaühele vormistatud arvestuskaart. Ja see pole kaugelki kõik. Asendamatu väärtusega on ajavahemikul 1833—1868 Venemaa siseasjade ministeeriumi kaudu Soome kindralkubernerile laekunud Siberi ametivõimude aruanded. Alates aastast 1864, mil Siberi soomlased said oma pastori, hakkas arvestust pidama ning teateid Soome saatma tema. Olulist lisa on autorile pakunud A. Belentšenko ülevaade tee- ja transpordioludest seoses väljasaatmisega (1868) ja A. Salomoni käsitlus vangide hoolekandekorraldusest (1900), 1897. aasta rahvaloenduse andmeid on täpsustanud

R. Kuzovnikovi (1890) ning S. Patkanovi (1911—1912) märkmed. Siia lisanduvad mitmed üksikkäsitlused (J. Granö, J. G. Granö, P. Granö, W. Hjelmmann, V. Virtanen, H. Wrede, V. Gupta, A. Maksimov, N. Jadrintsev jpt.). Kogu kättesaadava materjalihulga on autor hoolikalt ära kasutanud. Andmebaasi ulatuslikkus, millele A. Juntunen toetub, on tajutav läbi terve teose. Kaheksas peatükis moodustavad ohtrad viited 10 lehekülge, allikaloend kokkuvõtte järel hõlmab 7, liiteosa tervelt 21 ning isikuregister 5 lehekülge.

Väljasaatmine *resp.* väljaküütimine on läbi aegade olnud üllatavalt laialdaselt praktiseeritud. Küllap on kõik lugenud, et juba Adam ja Eva sunniti paradiisist lahkuma. Süüaluste pagendamine oli tuntud nii antiikmaailmas kui hiljemgi. Eriliselt efektiivne oli kellegi väljaspool seadust olevaks e. lindpriiks kuulutamine hõimuühiskonnas, oma hõimuseaduste turbe alt loovutamine tähendas sisuliselt surmamõistmist. Ameerika avastamise ning asumaade haaramisega sattusid emamaad soodsasse olukorda, sest oma kuritöölisi võis laevatada merede taha (näit. Inglismaalt saadeti 1788—1868 Austraaliasse välja u. 150 000 inimest). Väljasaatmist kasutati enamasti siis, kui oma territooriumist jäi väheks või olid vanglad kehavad ja ülerahvastatud. Vähemalt sestpeale tähendas küüditamine aga ühtlasi uue territooriumi oma rahvaga asustamist ning kindlamat omastamist. Sel moel taotleti kaht kärbest ühe hoobiga.

Tsaristliku Venemaa koosseisu kuulus Soome autonoomse suurvürstiriigina aastail 1809—1917. Enne põhiteema käsitlust esitab A. Juntunen põgusa visandi Siberi koloniseerimisest. Meenutatagu, et 1604 rajati Tomsk, 1632 Jakutsk, 1638 Verhohjansk, 1652 Irkutsk, 1654 Nertšinsk jne., metallurgiatööstusega alustati 18. sajandi algul ning kullatootmisega 19. sajandi esimesel poolel. Et Euroopa-poolsel Venemaal valitses pärisorjus ning lahtisi inimesi ei leidunud, saadi Siberisse tööjõudu põhiliselt kuripatuseid välja saates.

Selliseid inimesi leidis ka Soomes, ja Porvoo riigipäeval, kui Soome kuulus juba Venemaa koosseisu, esitas Pöytyä pastor J. Sundwall ettepaneku hakata siitki kurjategijaid Siberisse saatma. Oigusajaloolastele võiks seda käsitlev peatükk olla eriti huviga loetav. A. Juntunen esitab siin hulgaliselt uudset ainekku, kirjeldab tormakaid väitlusi ning nende seadusand-

likku tausta. Kuritegevus oli järsult suurenenud ja oldi üksmeeles, et kodanikke tuleb turvata selle kahjuliku mõju eest. Arvati ka, et kui surmanuhtlust piirata alternatiivse mõjusa karistusega, tõkestaks see kuritegevust ning ühtlasi oleksid karistusaluseil võõras keskkonnas paremad eeldused uut elu alustada. A. Juntunen kirjeldab samm-sammult probleemi lahendamiskärimisi, seisuste ettepanekuid, senati ja Peterburi õukonna vahelist asjaajamist ning lugeja saab kogu protsessist ammendava ülevaate sõnadest (1809) tegudeni (1826). Olgugi Preisimaa saavutanud võimaluse oma kurjategijaid Siberi saata, otsustati valgustusajastu vaimuga Soomes pigem parandada vanglaolusid. Rahvusvahelised pinged (NB! Napoleon) ei võimaldanud aga siseprobleemidega oluliselt tegelda ning 1813. aasta Viapori vangla mäss tõstatas väljasaatmise taas. Siberi kindralkuberner M. Speranski esitas 1821. aastal terve uuendusprogrammi, mille alusel 1822 määratleti seadustikes täpselt Siberisse saatmise tingimused ja kord (põhiliselt tuginedi neile kuni Oktoobrirevolutsioonini). Kui Soome kindralkuberneriks nimetati A. Zakrevski ning troonile tõusis Nikolai I (mõlemad loomult sõjaväelased-teoinimesed), oli asi ka Soome jaoks otsustatud: surmanuhtluse asendamise korral eluaegse vanglakaristusega võisid vangid paluda tsaarilt armu ja lähetust Siberi. Nikolai I rahuldus 1826. aastal 21 soomlase palve ning Soome lülitus Venema väljasaatmissüsteemi. Raske kuritegude eest saadeti kaevandustesse ja tehastesse sunnitööle, väiksemate süütegude ja amnesteerimise korral võidi sobivaid isikuid rakendada käsitöölisena, teenistujatena või paigutada asunikena maad harima.

Aastail 1826—1888 on Soomest Siberisse saadetud 3321 inimest (2859 meest ja 462 naist). Küllap on need arvud leitud ränga tööga. Autor on läbi vaadanud senati justiitsosakonna otsused aastaist 1826—1888, võrrelnud andmeid väljasaatmise ettepanekutega ja ühtlasi kogunemiskohast Viiburist kindralkubernerile saabunud teatistega. Soome tasus väljasaadetute küüdikulud ja seetõttu taotleti ka täpselt arvepidamist. Tabelid lehekülgedel 49—56 esitavad detailse pildi, keda, kuipalju ja kust Soome läänist välja saadeti. Selgub, et suurem osa väljasaadetuid (2053 meest ja 369 naist) läks uudisasukaks. 1847. aastal ilmusid armuandmisalused naistelt,

et nende eluaegne vanglakaristus asendataks asumisega Siberis. Surmanuhtlusest armu saanud naisi oldigi nõus välja saata, kuid seejärel hakkas saabuma hulgaliselt taotlusi kergemate süütegude või hulkurluse eest karistatutelt. Soome vanglakitsikusele eelistati sundasumist Siberis. 1848. aastal asus 55 inimest teele. Juhtunud oli see, mida mõned olidki kartnud. Levisid kuuldused, et sunnitöö polegi eluaegne, asumisele saatmine olevat leebe, võrreldes vanglaoludega, ning karistusalused hakkasid ise Siberisse kippuma. Mindi, ihates vabadust ja vaheldust, olgugi et uutest elutingimustest olid pigem unelmad kui vähegi reaalsem ettekujutus.

Ränkraske teekonna kirjeldab A. Juntunen lugejalegi elavaks. Viiburist läbi Novgorodi, Tjumeni, Tobolski, Atšinski, Krasnojarski ja Irkutski Nertšinskisse (u. 7000 versta) kulus jalgsi astumiseks üle aasta. Kasutati elavamatest liiklusteedest kõrvalisemat marsruuti, vange marsitati sõjaväekonvoi valve all ning iga 25—30 versta e. etapi järel tehti vahepeatus. Ametnikel tuli vange toita ning maksta neile väike päevaraha, sepad kontrollisid ahelaid. Hoolitsema pidi ka haigete ja surnute eest. Võib küsida, kas peab kogu teekonda nii detailselt järgima, kas autor ei hälbi siin põhiteemast. Hoolikal süvenemisel sugeneb siiski arusaam (see leiab kinnitust hiljemgi), et autor hoiab oma joont kindlalt. Teda huvitab, kas kõik soomlased jõudsid Siberisse päralt ja kui ei, siis miks. On teada, et näit. 1860. aastail 9500 väljasaadetust aastast haigestus u. 1250 (13%) ning suri 260 (3%), nõrgemad teekonna raskust üle ei elanud. Soomlased olid üldmassis muidugi tilk meres, kuid mingi suhtarv ometi selgub. Olulise tähtsusega olid transpordiuuendused. Rongiga veeti vange 1858. aastast alates Moskvan, 1863. aastast Nižni-Novgorodini, aurulaevad ilmusid 1864. aastal Volgale ja Kamale ning seejärel ka Siberi jõgedele. Kui enne 1864. aastat kestis teekond Viiburist Tomskisse 294, siis hiljem 61 reisiööpäeva. Kuid kahjuks muud tingimused paranesid vähe. Laevatusperiood ülerahvastas tapivanglad ja 1869—1874 haigestus näiteks Tobolskis 10,3% ning suri 2,1% vangidest.

Monograafia kõige kaalukama peatüki moodustab ülevaade soomlastest Siberis, nende asunduste rajamisest ja edasisest käekäigust. Keiserliku ükasa alusel (1845) hakati luteriusulisi koondama Rõžkovosse

Lääne-Siberis ja Minussinski kanti Ida-Siberis. Sel moel sattusid lähestikku elama nii soomlased, lätlased, sakslased kui eestlased. See teeb asja meile eriti põnevaks. A. Juntunen jälgib soomlasi sunnitöölise seas (806 meest ja 93 naist), vaagides eri allikate andmeid, kirjeldab nende elukorraldust ja tingimusi, mida järgides pääses asumisele. Reaalsed eeldused asunduste tekkeks kujunesid aga alates 1848. aastast, kui Soomest hakati välja saatma ka sundasumisele ja tulnukate hulk suurenes märgatavalt.

Kui on tegemist mitme rahvaga, ei ole asunduste asutamislööd ning dateerimine kuigi hõlpsad käsitleda. Tüüpiline näide sellest on Rõžkovo e. Ritskova. Küla rajajaiks on arvatud soomlasi 1802, eestlasi 1804 ning lätlasi 18. sajandi lõpul või 19. sajandi algul. Omski arhiivandmed määratlevad alguse siiski 1803. aastale ja mitme uurija tööd on selgitanud, et asutajateks olid Ingerimaa Jamburgi kreisi isurid *resp.* korlakad. Analoožilised probleemid kaasnevad hilisemategi asunduste vaatlemisel ja pahatihti lihtsustab uurija küla asutamise oma rahvuse kasuks. Onneks on siin A. Juntunen sellest patust prii. Ammutades ainet varasemate autorite töödest ja Soome arhiivideest, on ta õnnestunud sünteesis esitanud palju uutset. Eriti käib see väljaspool asundusi tegutsenud isikute kohta, kuid ka asunduste elust on meie lugeja ettekujutus nüüd ilmekam. Torkab silma, kuidas igal sammul on toetunud arvandmeile (või lähtunud neist) ja viidatud kirjandusele (peale P. Granö käsikirja on lugejal siin kindlasti muudki avastuslikku). Külade rajamist jälgib autor kogu asjaajamise voolus ja tõstab esile ka pastorite osa. Nende tegusus ja tarmukus mõjutasidki kolonistide käekäiku õige määravalt, sest nad olid lähikonnas ainsad, kes asunike huve kaitseksid.

Olgugi keiserlik ukaas ilmunud 1845, tõsis Minussinski asundus päevakorrale 1849. aastal, kui Irkutskis sai koha Konstantin Butzke. Jenissei kubeneri Padalna juures saavutas ta selle, et 1851. aastal mõõdeti asunikele Ülem-Suetukis maad välja. Seejärel kutsus K. Butzke üles luterlasi just Ülem-Suetukki saatma. Edaspidi, pastor Carl Cossmanni eestvõttel, rajati juba lätlaste ja sakslaste Alam-Bulanka (1858) ning eestlaste Ülem-Bulanka (1861). Mõningast kõikumist võib täheldada Ülem-Suetuki algusaastas.

L. Vaba ja J. Viikberg, toetudes J. G. Granö ja A. Nigoli andmeile, on pidanud selleks 1848. aastat. Nad eeldasid ka, et osa algtuumikust moodustasid rõžkovolased, mistõttu tegu oluaks asutamiseega ilma n.-ö. ametliku õnnistusega. Karatuži ajaleht «Znamja Truda» esitas 1967. aastal külade kohta arhiivandmeid ja Ülem-Suetuki alguseks ilmneb 1850, Alam-Bulanka 1858 ning Ülem-Bulanka 1861. V. Gaup on 1864. aastal huvitavalt ja detailselt kirjeldanud külade asutamist, s. o. lähiminevikku. Väljasaadetud Jüri Kuldmae Põltsamaalt (из Обер-Палена, вблизи Дерна) saabus 1827. aastal Tobolskisse, seejärel Rõžkovosse ja 1833. aastal Tšistaja külla Kolmakovo vallas. 1847. aastal rändasid J. Kuldmae ja veel neli soomlast peredega Minussinski piirkonda lubatud maadele. Ekseldi vene küli pidi kuni J. Kuldmae ehitas 1850. aastal asutamata kohta Suetuki jõe äärde maja. Temaga liitusid teisedki, 1851 mõõdeti maad välja ning 1852. aastal oli uues asunduses seitse maja.¹ See oleks ühtlasi õpetlik näide, kui tegelik asutamine (1850) ja ametlik maade jagamine (1851) ei lange kokku. Allikatele viitamata on neid andmeid kasutanud ka V. Pool.

Mis puutub Omi asundusse, siis loeb A. Juntunen ümberasumise generaatoriks E. Johanseni, enamik inimesi kolinud Rõžkovost uutesse küladesse 1863. aastal. Omski arhiivimaterjalid kinnitavad, et asja algatas juba Fr. W. Meyer, 1861. aastal lähetati maakuulajad ja 1864 elanud külad täies jõus. Siinjuures võib jääda mulje, et asunduste tekkelugu ongi üldjoontes teada. Ometi seisab just nõukogude ajaloolastel ees kuhjaga arhiivitööd, et praegustest punktiiridest kujuneks tõepoolest usaldatav ülevaade.

Väga põnevad on osad, kus autor kirjeldab asunduste igapäevast elu, kiriku- ja kooliolusid. 1864. aastal sai pastor H. W. Roschieri ning kateheet S. Adamsoni elupaigaks Ülem-Suetuk. Algas tõsine võitlus joomarluse, tapluste ja varguste vastu ning hariduse ja kõlbluse eest. Edendati kooliõpetust, aga 1878 põles nii kool kui pastoraat, 1872 õnnestus sulgeda viinamonopol, kuid seda enam levis puskariajamine. Hooldada olev territoorium

¹ Гаупт В. Колония ссыльных лютеранского исповедания в Шушенской волости Минусинского округа. — Русское географическое общество. Записки Сибирского отдела. Иркутск, 1864, т. VII, 16—31.

oli määratu, põhilise aja võtsid ametisõidud ja lõpphinnang H. W. Roschieri tööle kujunes negatiivseks. Muu hulgas heideti talle ette pealiskaudset aruandlust, Andmenappust arvestades on eriti kahju, et A. Juntusel pole kasutada olnud J. Nebokati reisikirja «Kakskümmend seitse tuhat wersta Sibberis» («Ristirahwa pühapäwa leht» 1879—84), teda ennast isegi ei mainita. Rändköster J. Nebokat tegutses põhiliselt Ülem-Bulankas (Eesti-Pulani) ning tegi 1875. aastal H. W. Roschieriga kaasa kogu teekonna Hiina rajale. Järjutu kümnes esimeses osas kirjeldab ta pealtnägija põhjalikkusega Minussinski asundust, räägib põllutööst, ehitistest, koolioludest, *bradjagadest*, joomatövest, tutvustab kliimat, kohalikke rahvaid jne. Kuigi A. Juntunen seda ei maini, näib, et Ülem-Suetukis oli eestlastegi osa märgatav, sest J. Nebokat kirjutab 1870. aastast: «Et õppetaja ennamiste reisi peal olli, lugges köster Adamson igga pühapäaw jutlust, mis Werchne Suetukis ikka somekele petakse, ehk kül surem ossa seal eestlased on; agga Some maalt tulleb palk, sellepärast on ka some keel seal wallitsemas.»² Tuleks tõsiselt kaaluda J. Nebokati reisikirja taasavaldamist, sest see autentne pilt omast ajast on huvitav ja uurijatele oluline tänapäevalgi.

Kui 1885. aastal astus Omskis ametisse J. Granõ, hakati olukorda iseloomustama lootustandvamana. J. Granõ enda aktiivsus oli eeskujulik, ta tellis asundusse ajalehti, raamatuid, rajas karskusseltsi ning andis isegi tulusaid majanduslikke ideid. 1880. ja 1890. aastail ilmnis aeglane pööre paremusele. Muide, ajastu iseloomustamisel on autoril just Granõdest väga palju abi olnud: J. Granõ, J. G. Granõ, P. Granõ kirjapanekud ja O. Granõ konsultatsioonid. Kahjulikult mõjusid muidugi kullapesijate elupõletav eeskuju ja massiline ringirändamine. Seetõttu oli paiksed inimesi suhteliselt vähe (näit. 1878 elas Ülem-Suetukis soomlasi 15 peret, 541 väljasaadetust töötas aga kullauhtlates tervelt 300). Seetõttu oli eriti oluline rändlemist kahandada, harjutada inimesed maad viljelema ja saada lapsed koolipinki. Muuhulgas rahustas ägedaid kuritõelisi aeg, mida A. Juntunen õigesti märgib. Aastast 1867 Ülem-Suetukki värskeid ka-

ristusaluseid Soomest enam ei lisandunud, Omi asunduses piirdus juurdevool 1876. aastaga ja 1888 lõpetati Soomest väljasaatmine üldse. Siinkohal väärinuks rõhutamist, et luterlasi ei liitnud Siberis ainuüksi usk. A. Juntunen teeb juttu meeste ülekaalust ja naiste vähesusest, kuid abielud soomlaste, ingerlaste, sakslaste, eestlaste jt. vahel jäävad piisava tähelepanuta. Ülem-Bulankas mäletas Peeter Altsmann (s. 1911) veel 1984. aastal pärimusi, et kunagi, kui raudtee ulatus alles Atšinskini, käisid mehed regedega naistepartiidel vastas. Kellel õnnestus naine rekke rabada, oli abielumees ning selline (olelus)voitlus tähendas ühtlasi laulatust. Päris kindlasti on segaabielud üks peapõhjusi, miks näiteks Ülem-Suetukis eestlased ülekaalu said.

Faktirikkuise kõrval on A. Juntuse eriline trump ohtud arvandmed, mis erinevaist allikaist kogutud ning hoolikalt süstematiseeritud. Väljasaadetud soomlaste üldarv 3321 moodustab ühtlasi uurimuse keskse vaatepunkti, millest seadusandluse ja ametkondade toime taustal lähtub asjade arengu analüüs. Autorit huvitavad väljasaadetu päritolulään, kuriteo liik, sugu, vanus jms., kuid põhitähelepanu koondub neid 3321 isikut otsima Siberist. Ülihoosalt jälgib ta, kuipalju ja kuhu kedagi saadeti, ning võrdleb siis, kas siin ja sealpoolsed aruandearvud klapiavad. Tehaseti loetleb autor soome sunnitõelisi lehekülgedel 87—88 ning asumisele saadetuid külitati lehekülgedel 103—107. Ilmneb taas, kui vaevaline on arvulist täpsust tagantjärele nõutada. Näiteks 1826—1865 Siberisse saadetud 666 sunnitõelisele kajastub aruanderaporteis 270 e. 40,5%. Aastail 1850—1866 saadeti Soomest asumisele 919 isikut, kellest Ülem-Suetukki saabusid umbes pooled ja siingi on ülejäänute saatus teadmata.

Autor on hoosalt analüüsinud ka kullapesijate jt. ulgtõeliste osa, arvestanud võimalikke kadusid teekonnal, põgenemist *resp.* karguminekut, haigusi ja surma. Küsitavuste ja kõikuvuste selgitamine peaks aga toimuma siingi senikasutamata arhiivifondide najal. S. Patkanovi 1897. aasta rahvaloenduse alusel tehtud statistikast ilmneb, et soomlasi *resp.* soomekeelseid oli veel 2182 ning rootslasi *resp.* rootsikeelseid 328 inimest.

Meilgi tuleb selgitada eesti asunduste tekke- ja arengulood, kasutades arhiivi-

² N[ebokat, J.] Kakskümmend seitse tuhat wersta Sibberis. VII. — Ristirahwa pühapäwa leht, 1879, 1. Julil, lk. 211.

materjale nii Eestis kui kaugemal. Seni kui fondid puutumata seisavad, jätkub ebakindlus faktides, dateeringuis. Suuremat rõhku tuleks panna ka välitöödele veel elujõulistes asundustes. Keelesaarte kujunemine, kontaktid teiste rahvastega, sealne töö- ja tavamiljöö pakuvad ohtralt uurimisainet, väärtuslikku materjali mitme valdkonna spetsialistidele. Ja *last not least*, ka meil tuleks hajutada mitmedki eelarvamused ning käibekinnissildid. Kui mingid alad seisavad viljelemata, ilmneb see eriti kujukalt terminoloogias: näit. soome *vankeinhoito* või vene *тюрьмоведение* kõige eestikeelsemaks vasteks on *penitentsiaarteadus*.

Kokkuvõtteks võib öelda, et A. Juntuse ajaloolis-statistiline uurimus soomlaste ja Siberi suhetest 1809—1917 on väga sümpaatne terviklik ülevaade. Põhitähelepanu haarab soomlaste jagunemust ja elukorraldust Siberis, kusjuures kannatliku visadusega on taotletud maksimaalset täpsust, arvudekude on ka olustikule nii põhjaks kui taustaks. Et taoline laiahaardelisus ja andmerikkus tuginevad peamiselt Soomes leiduval materjalil, on autori töö- ja analüüsivõimed pandud seda enam proovile ja

seada rohkem väärib tulemus tunnustust. Häirivaid iluvigu leiab üllatavalt vähe. Leheküljel 19 juures tähendatagu, et ENE andmeil võitis Jermak khaan Kutšumi 1582 (mitte 1581), sai surma Vagai jõesuus (mitte Omi jõel) 6. augustil 1584 ja kaskad jõudsid Vaikse ookeanini 1639 (mitte 1649). Leheküljel 101 tekib ebalus, et nr. 2 ei märgi läti Alam-Bulankat, vaid vene Alam-Suetukki ning et Alam-Bulanka (Läti-Pulan) on kaardil üldse tähistamata. Need üksikud küsitavused töö väärtust loomulikult ei pisenda. Rohkem on kahju sellest, et autori süsteemiloogetika talitab Siberi soomlastega analoogiliselt Soome ametivõimudele. 1914. aastal arvati, et asunikke leidub veel Siberis ehk 50 inimest ja küllap on liiga vaevaline neid Soome oludesse ringi istutada. Soome võimudele lõppes probleem eesriide kukutamise ja kahjuks paneb siin punkti ka A. Juntunen. Sellises mahukas ja ülimalt sisukas monograafias oleks võinud leiduda vihje (näit. V. Zlobina põhjal), et soomlasi elab Siberis tänapäevalgi. Loodetavasti jätkab A. Juntunen oma uurimistööd ka lähemasse minevikku.

Jüri VIKBERG